

GO'DAKLIK DAVRIDA BOLA RIVOJLANISHI

Kudratova Lola Ravshanova

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti

Pedagogika Fakulteti Psixologiya yo'nalishi dotsenti PhD

Abduraxmonova Risolat Botir qizi

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Pedagogika fakultetini

Psixologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

risolatavduraxmonova5@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada go'daklik davrida (0–1 yosh) bolaning jismoniy, psixologik, kognitiv va ijtimoiy rivojlanish jarayonlari yoritilgan. Go'daklik davri bolaning keyingi rivojlanishi uchun asos bo'lib, bu bosqichda harakatlanish, his-tuyg'ularni ifodalash, nutqning ilk shakllari, shuningdek, atrof-muhit bilan o'zaro munosabat shakllanadi. Maqolada go'dakning asosiy ehtiyojlari, tashqi muhit ta'siri va ota-ona mehrining ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot bolaning erta rivojlanishini chuqur tushunish va sog'lom psixik shakllanishiga xizmat qiluvchi omillarni aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: go'daklik davri, bola rivojlanishi, jismoniy rivojlanish, psixologik rivojlanish, kognitiv rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, erta bolalik, emotsional holat, tashqi muhit ta'siri, ota-ona munosabati.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga yo'llagan murojaatnomasida bola rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilgan. Prezident ta'kidlaganidek, bola dunyoga kelganidan boshlab, maktabgacha bo'lgan yoshda uning aqliy, axloqiy-estetik va jismoniy xislatlari shakllanadi. Shu bois, maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish va har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. [1]

Go'daklik davri — inson hayotidagi eng muhim va intensiv rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu davrda bolaning psixologik, jismoniy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi tez va sezilarli darajada shakllanadi. Go'daklik davrida bolaning asab tizimi, nutqi, emotsional holati, ijtimoiy munosabatlari, his-tuyg'ularni ifodalash va tashqi muhitga moslashish kabi rivojlanish jarayonlari davom etadi. Go'daklik davrining dolzarbligi bolaning keyingi hayotidagi sog'lom psixologik va jismoniy rivojlanishining poydevorini tashkil etadi. Ushbu bosqichda amalga oshirilgan psixologik va fiziologik ta'sirlar bolaning kelajakdagi salomatligi, ta'limdagi muvaffaqiyati, shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy munosabatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Go'daklik davrida bolaga to'g'ri va sog'lom tarbiya berish, ota-ona va atrof-muhitning to'g'ri ta'sirini ta'minlash, bolaning emotsional xavfsizligini yaratish — uning keyingi rivojlanishi uchun

muhim omillardir. Shuning uchun go'daklik davridagi bola rivojlanishining ilmiy o'rganilishi va sog'lom rivojlanish uchun zarur shart-sharoitlarning yaratish dolzarb ahamiyatga ega. Bu, o'z navbatida, jamiyatning kelajagi uchun sog'lom, baxtli va muvaffaqiyatli avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

Go'daklik davrida bola rivojlanishining asosiy jihatlari psixologik, jismoniy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishni o'z ichiga oladi. Ushbu davrda bolaning rivojlanishining har bir bosqichi o'ziga xos xususiyatlarga ega va keyingi hayotida muhim rol o'ynaydi. Go'daklik davri bolaning jismoniy rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Ushbu davrda bolaning tana o'sishi, mushak va suyak tizimining shakllanishi, motor ko'nikmalarining rivojlanishi davom etadi. Go'daklarning birinchi yillarida harakatlarining o'rganilishi, masalan, boshni ko'tarmoq, o'tirish, yuralish kabi motor ko'nikmalarining rivojlanishi kuzatiladi. Bunda otaonaning bola bilan aloqasi va muhitning ta'siri katta rol o'ynaydi.

Go'daklik davrida bolaning psixologik rivojlanishida emotsional bog'lanish (attachment) juda muhim rol o'ynaydi. Bolaning ota-onasi yoki unga g'amxo'rlik qilayotgan kishilar bilan hissiy bog'lanishi bolaning keyingi psixologik rivojlanishiga ta'sir qiladi. Bu davrda bolaning histuyg'ularni ifodalash, o'zini tahlil qilish va boshqalar bilan munosabatlarni shakllantirish jarayonlari boshlanadi.

Bolaning kognitiv rivojlanishi, ya'ni tafakkur, yodlash, o'rganish va tilning rivojlanishi go'daklik davrida boshlangan jarayonlardir. Go'daklar ilk oylarida atrof-muhitdagi tovushlarni, shakllarni va ranglarni ajratishni o'rganadilar. Nutq rivojlanishi ham juda muhimdir, chunki bola so'zlarni aytishni boshlash bilan atrof-muhitga oid tushunchalarni rivojlantiradi. Kognitiv rivojlanishning asosiy asosi — bolaning o'ziga va atrof-muhitga bo'lgan qiziqishi, bu esa o'rganish jarayonini rag'batlantiradi.

Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi go'daklik davrida bolaning fikrlash jarayonlarining qanday o'zgarishini tushuntiradi. Piagetning fikriga ko'ra, bolalar dunyoni o'zlariga xos tarzda qabul qiladilar va rivojlanish jarayonida bu qarashlar to'g'rilanadi.[2]

Go'dakning rivojlanishiga tashqi muhit, ijtimoiy sharoit, ota-onaning munosabati va sog'liq holati bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shonkoff va Phillips (2000) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda erta yoshdagi muhitning bolaning miya rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatishi ilmiy isbotlangan. Mavjud ijtimoiy-psixologik sharoit bolaning rivojlanish trayektoriyasini belgilab beradi.[3]

Go'daklik davrida bolaning ijtimoiy rivojlanishi ota-onalar va atrof-muhit bilan o'zaro aloqalar orqali amalga oshadi. Bu davrda bolalar birinchi marta ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishni boshlaydilar. Ijtimoiy ko'nikmalar, boshqalar bilan o'ynash, guruhda o'zini tutish kabi xususiyatlar aynan go'daklik davrida rivojlanadi. Ota-onalar bilan hissiy aloqalar, bir-birlarini tushunish va bola tomonidan o'zini ifodalash bu rivojlanish jarayonining asosini tashkil qiladi.

Shuningdek, bolalar ijtimoiy muhiti va o'rgatish jarayonlariga moslashadi. Bu, masalan, bola o'zini boshqa odamlar bilan solishtirish, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularga javob berish kabi jarayonlar orqali amalga oshadi.

Muhit va ota-ona ta'siri

Go'daklik davrida muhitning ta'siri katta rol o'ynaydi. Ijtimoiy va madaniy sharoitlar, ota-onaning tarbiyasi, shuningdek, bola atrofidagi odamlar bilan aloqalar, uning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Otaonaning bola bilan doimiy aloqada bo'lishi, uni sevishi va g'amxo'rlik qilishining bola rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi isbotlangan.

Go'daklik davrida bolaning rivojlanish jarayonlari bo'yicha statistik tahlil qilish uchun avvalo ma'lumot to'plash kerak. Bu ma'lumotlar bolalarning nutqi, harakatlari, emotsional reaksiyalari, ijtimoiy moslashuvlari va boshqa rivojlanish ko'rsatkichlarini o'lchash orqali olinadi. Masalan, bolaning nutq rivojlanishi (so'zlar aytish va ularni tushunish), motor ko'nikmalari (harakatlanish va muskul nazorati), va his-tuyg'ularni ifodalash tezligi tahlil qilinadi.

Empirik tadqiqot

Go'daklik davrida bola rivojlanishini o'rganishda empirik tadqiqotlar asosiy o'rinda turadi. Bunda bola rivojlanishining turli sohalari (jismoniy, psixologik, ijtimoiy) bo'yicha aniq kuzatuvlar, eksperimentlar yoki intervyular o'tkaziladi. Empirik metodlar bolaning harakatlarini, nutq rivojlanishini, ijtimoiy aloqalarini, his-tuyg'ularini va muhitga reaksiyalarini tahlil qilishga yordam beradi.

Misol: Go'daklik davrida bolaning nutq rivojlanishini o'rganishda tajriba va kuzatuv metodlari qo'llanilishi mumkin. Masalan, bolalar bilan alohida suhbatlar o'tkazib, ularning nutqdagi o'zgarishlarini qayd qilish.

Go'daklik davrida bolaning rivojlanish jarayonlari bo'yicha statistik tahlil qilish uchun avvalo ma'lumot to'plash kerak. Bu ma'lumotlar bolalarning nutqi, harakatlari, emotsional reaksiyalari, ijtimoiy moslashuvlari va boshqa rivojlanish ko'rsatkichlarini o'lchash orqali olinadi. Masalan, bolaning nutq rivojlanishi (so'zlar aytish va ularni tushunish), motor ko'nikmalari (harakatlanish va muskul nazorati), va his-tuyg'ularni ifodalash tezligi tahlil qilinadi.

Xulosa:

To'g'ri parvarish, ota-onalarning hissiy aloqalari, rag'batlantiruvchi va tinchlantiruvchi muhit bolada xavfsizlik, ishonch va o'ziga bo'lgan ishonchni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, o'rgatish, suhbatlar, o'yinlar va boshqa ijtimoiy faoliyatlar bolaning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydi. Go'daklik davrida bo'lgan bu o'zgarishlar bolalarning kelajakdagi ijtimoiy, hissiy va aqliy rivojlanishida muhim poydevor bo'lib qoladi.

Ota-onalar uchun tavsiyalar.

Ota-onalar go‘daklar bilan ijobiy emotsional munosabatlarni o‘rnatishlari kerak. Bola ota-onalari bilan o‘zaro ishonchli aloqada bo‘lishi kerak, chunki bu uning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga yordam beradi. Bola uchun "mustahkam bog‘lanish" (attachment) juda muhimdir. Ko‘proq muloqot qilish: Ota-onalar bolalariga doimiy ravishda muloqot qilishlari, ularni tinglashlari, gapirishlari va qo‘llab-quvvatlashlari kerak. Bu bolaning nutq rivojlanishiga yordam beradi va uni his-tuyg‘ularini ifodalashda . Go‘daklar nutqni o‘rgatish uchun qo‘llab-quvvatlashga muhtoj. Ota-onalar bolalariga doimiy ravishda gapirishlari, savollar berishlari, o‘yinlar orqali nutqni rag‘batlantirishlari zarur. Bu nutq rivojlanishini tezlashtiradi. Ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish: Bolalar birbiri bilan o‘ynash, o‘rtoqlik qilish orqali ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rganadilar. Boshqa bolalar yoki kattalar bilan muloqot qilishni rag‘batlantirish va ijtimoiy o‘yinlar tashkil etish bolaning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi. Go‘dakning jismoniy rivojlanishi uchun sog‘lom ovqatlanish, muntazam uxlash va jismoniy faollik juda muhim. Bu bolaning mushaklari, skeleti va miya faoliyatining to‘g‘ri rivojlanishini ta'minlaydi. Go‘daklar ko‘p uxlashlari kerak, chunki uyquda miya rivojlanadi va jismoniy holat tiklanadi. Uyquning to‘g‘ri rejimi bolaning psixologik va jismoniy salomatligiga katta ta'sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar rōyhati:

1. Sh.Mirziyoyev. Oliy Majlisga murojaatnoma, 2024-yil.[1]
2. Jean Piagetning "The Origins of Intelligence in Children"[2]
3. Shonkoff J. & Phillips D. – From Neurons to Neighborhoods (2000).[3]
4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological[4]
5. Z.T.Nishanova. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya.